

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ВІЛЬНОЇ ТА ВІДКРИТОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. Значні зміни, що відбуваються в українському суспільстві, потребують негайної реакції з боку освітньої спільноти. У статті обґрунтовується доцільність цілеспрямованого використання у виховній роботі ідей та принципів вільної й відкритої культури. Це дозволить створити таку систему освітньої діяльності, яка використовуватиме більш сучасні методи, прийоми та форми взаємодії учителя з учнями та сприятиме розумовому, емоційному і морально-етичному розвитку молодших школярів, формуванню їх активної життєвої позиції, основ загальної та інформаційної культури, інтересу до творчості, вміння продуктивно співпрацювати.

Незважаючи на наявність окремих робіт, в яких проаналізовано сучасний стан виховання молодших школярів щодо відповідності потребам глобального інформаційного суспільства, автори вважають за необхідне дослідити ідейне підґрунтя суспільних рухів і громадських організацій, що виступають на підтримку вільної та відкритої культури; керуючись психолого-педагогічними особливостями учнів початкової школи, адаптувати ідейні засади вільної та відкритої культури для використання їх в освітньому процесі.

Існуюча централізованість організаційної структури та підпорядкування освітніх закладів значно ускладнює горизонтальні зв'язки та обмін досвідом. Спостерігаються проблеми у затвердженні та використанні відкритих стандартів, що призводить до практично повної відсутності вільних та відкритих україномовних матеріалів, придатних для використання в освітньому процесі. Прагнучи змінити ситуацію, що

склалася, ми пропонуємо розглянути кілька активних громадянських спільнот, щоб скористатися їхнім прикладом і підтримкою у формуванні ціннісних орієнтирів суспільства в цілому, а відтак — опосередковано — й молодших школярів.

Ключові слова: ціннісні орієнтири, вільна та відкрита культура, молодші школярі.

Постановка проблеми. В сучасному світі відбуваються значні перетворення. Адаптація людини до нових умов і викликів, що постають перед нею, неможлива без перегляду й переоцінки існуючих систем цінностей у світлі досягнень і проблем сьогодення. Термінового вирішення вимагають проблеми, що стосуються змісту, методів, організаційних форм і засобів виховної роботи, гуманітаризації освіти та гуманізації виховного процесу.

Нагальна необхідність виховання молодого покоління відповідно до вимог і потреб сучасного й майбутнього глобального інформаційного суспільства доводить актуальність проблеми формування й розвитку системи ціннісних орієнтирів та ставить її поряд з іншими актуальними соціально значущими потребами сучасності. Вважаємо, що обґрунтування цілеспрямованого використання у виховній роботі ідей та принципів вільної й відкритої культури дозволить створити таку систему освітньої діяльності, яка використовуватиме більш сучасні методи, прийоми та форми взаємодії учителя з учнями та сприятиме розумовому, емоційному і морально-етичному розвитку молодших школярів, формуванню їх активної життєвої позиції, основ загальної та інформаційної культури, інтересу до творчості, вміння продуктивно співпрацювати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогічній літературі деякі ціннісні орієнтири, характерні для вільної та відкритої культури, висвітлені доволі широко. Так, наприклад, культурологічний аспект виховання як системи формування творчої особистості на різному ідейному підґрунті досліджували І. Я. Зязюн, В. І. Бондар, Л. Г. Коваль, І.

Я. Бурлака, В. П. Фоменко, І. М. Шапошнікова, М. М. Фіцула, М. Д. Ярмаченко. Актуальність, сутність і якість ціннісного (аксіологічного) підходу до сучасної освіти в цілому і виховання зокрема висвітлювали В.В.Денисенко, Т. О. Дмитренко, К. В. Яресько, С. Ф. Клепко, Н. В. Наливайко, Н. А. Асташова, В. А. Сластьонін. Гуманістичну парадигму виховання вивчали і реалізовували на практиці Ш. О. Амонашвілі, В. О. Сухомлинський, Л. С. Виготський, Я. Корчак та інші. Ідеї орієнтації занять учнів на гру, власні дослідження та практичну діяльність обстоював Дж. Дьюї, пізніше вони набули свого розвитку у “школі дії” А. Лая, педагогічних системах О. Декролі, Е. Кей, М. Монтесорі, Е. Паркхерст, А. Фар’єра та С. Френе.

Формулювання цілей статті. Незважаючи на наявність окремих робіт, в яких проаналізовано сучасний стан виховання молодших школярів щодо відповідності потребам глобального інформаційного суспільства, автори вважають за необхідне дослідити ідейне підґрунтя суспільних рухів і громадських організацій, що виступають на підтримку вільної та відкритої культури; керуючись психолого-педагогічними особливостями учнів початкової школи, адаптувати ідейні засади вільної та відкритої культури для використання їх в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цінність — це феномен, який об’єктивно, за своєю природою є благом для людини, спрямованим на утвердження її в бутті, реалізацію її творчих можливостей. У житті людини і суспільства цінності визначають напрями, зразки діяльності. Будучи орієнтирами, вони постають у формі ідеалів — вільно прийнятих зразків поведінки, прообразів досконалих предметів, які орієнтують людину на піднесення над буденною реальністю. Говорячи про ціннісні орієнтири та ціннісні орієнтації, необхідно розмежувати ці поняття.

В сучасній педагогічній літературі ціннісні орієнтації визначаються як:

а) відносно стійка система цінностей, що виражається у здатності суб'єкта до цілісного переживання, усвідомлення явища або предмета й здійснення вибіркової оцінної діяльності;

б) найважливіший структурний компонент особистості, її “ядро”, що характеризує не тільки засоби досягнення мети людської діяльності, а й саму мету, та навіть більше — її життєву позицію, її основний зміст;

в) елементи внутрішньої структури особистості, які формуються і закріплюються життєвим досвідом індивіда у процесах соціальної адаптації та соціалізації. Вони відокремлюють значуще для окремої особистості від несуттєвого через сприйняття чи несприйняття певних цінностей [1, с. 219].

Ціннісні орієнтири, натомість, — це сукупність цінностей як зовнішніх напрямних точок для розвитку індивіда, які формуються, змінюються та доповнюються суспільством на кожному окремому етапі історичного та культурного розвитку. Таким чином, поняття “ціннісні орієнтири” та “ціннісні орієнтації” співвідносяться як зовнішнє й внутрішнє, а також як причина і наслідок. Вважаючи за необхідне акцентувати увагу саме на ціннісних орієнтирах на сучасному етапі розвитку українського суспільства і людства в цілому, ми не заперечуємо важливість ціннісних орієнтацій у формуванні особистості школяра. Так, на думку О. Сухомлинської, ефективне формування системи індивідуальних цінностей відбувається тільки в умовах вільного вибору молодою людиною цінностей з альтернативно можливих варіантів, оскільки особистісна цінність є результатом індивідуального акту волевиявлення [2]. Е. Н. Гусинський також говорить про те, що людині, як і будь-якій природній системі, не можна “нав'язати” зовні шлях розвитку, який не відповідає її базовим потребам, можна тільки сприяти або перешкоджати її власним тенденціям [3, с. 60].

На наш погляд, гуманістична парадигма, в якій вихованець є співтворцем власного світогляду через самовиховання, створює необхідні

передумови для виникнення ціннісних орієнтацій індивіда природним шляхом. Натомість, ціннісні орієнтири як сукупність суспільних ідеалів сьогодні зазнають певної переоцінки в результаті соціальних потрясінь, тому в цій роботі ми зосереджуємося саме на них.

Для адекватного розуміння того, які саме цінності та яким чином слід добирати та адаптувати для виховання дітей молодшого шкільного віку, необхідно розглянути психолого-педагогічну характеристику цієї вікової групи. І. В. Казанжи, характеризуючи молодших школярів, узагальнює широко відомі наукові факти, подані в підручниках і посібниках з педагогіки Н. П. Волкової, О. Я. Савченко та М. М. Фіцули. Безумовно погоджуючись із авторами, найбільш суттєві твердження подаємо нижче.

У молодшому шкільному віці відбувається зміна способу і стилю життя: нові вимоги, нова соціальна роль учня, принципово новий вид діяльності — навчальна діяльність. Соціальна ситуація розвитку характеризується завершенням переходу від наочно-образного до словесно-логічного мислення, зміною режиму дня, трансформацією системи взаємин дитини з оточуючими людьми. В результаті навчальної діяльності, яка на цьому етапі розвитку стає провідною, виникають психічні новоутворення: довільність психічних процесів, рефлексія (особистісна, інтелектуальна), внутрішній план дій (планування в умі, вміння аналізувати). Потреба у спілкуванні молодших школярів визначає розвиток мовлення. Інтенсивно розвивається самосвідомість. Усі вказані чинники в сукупності призводять до того, що у віці 7–8 років настає сенситивний період для засвоєння моральних норм (дитина психологічно готова до розуміння сенсу норм і правил). Моральні ідеї, які висловлює вчитель — доброти, чесності, співчутливості до людей, допомоги літнім людям тощо — позитивно сприймаються учнями і викликають у них бажання поводитися відповідним чином (хоча від бажання до вчинку ще чимала відстань). Громадські доручення приваблюють молодших школярів, і вони охоче за них беруться, але, якщо доручення постійно не

контролюються, учням не вистачає самодисципліни, аби продовжити їх виконання. Позитивними віковими рисами на цьому етапі є співчутливість, допитливість, безпосередність, довірливість. Відбувається розвиток почуття обов'язку, коли мотив обов'язку переважає мотив задоволення. Характерним є наслідування, яке педагогам треба правильно використовувати.

Ставлення дітей один до одного та їхня самооцінка значною мірою визначається педагогом. Учні першого і частково другого класу ретельно слідкують за виконанням вимог учителя своїми товаришами і у випадках невиконання скаржаться учителю, при цьому один на одного не ображаються. В третьому класі вони починають обговорювати вчинки між собою і прислухатися до громадської думки. Скарги починають розцінюватися як оббріхування. Формується “товариський кодекс”, прагнення будь що приховувати провини товаришів. Це свідчить про те, що в цьому віці діти не тільки засвоюють моральні вимоги учителя, але й починають створювати власні норми поведінки, причому вимоги товаришів часом мають більший вплив. Проте у цілому молодші школярі відзначаються позитивною спрямованістю інтересів і настанов, хоча їх моральні погляди ще не стали переконаннями, не мають достатньо узагальненого характеру. Молодший школяр не завжди чітко розуміє моральний принцип, згідно з яким треба діяти, проте моральні уявлення, сформовані в попередні роки, підказують йому, що є добрим, а що — поганим, і тому, роблячи щось недозволене, він часто переживає сором, каяття або страх [4, с. 24–28].

Вищезазначені факти можна доповнити наступними спостереженнями: узгодження поведінки та усвідомлення моральних явищ життя в молодшому шкільному віці частіше характеризуються емоційним, а не раціональним узагальненням, що й спричиняє згадану вище імпульсивність дій (стримування бажань відбувається лише в разі очікування винагороди чи покарання). Вже на другому році навчання

можна побачити розвиток і зміну внутрішніх етичних інстанцій, формування моральних мотивів поведінки, розвивається здатність дитини до співпереживання, співчуття, а отже, й співдії з дорослими та однолітками. Молодший шкільний вік виявляється сприятливим щодо виховання фундаментального для її морального розвитку новоутворення, яким є здібність цінувати особистість людини. Формування особистості молодшого школяра значною мірою визначається реалізацією у виховному процесі діяльнісного підходу, згідно з яким моральні правила і норми дитина засвоює в процесі активної діяльності та спілкування з дорослими, однолітками, старшими та молодшими дітьми [5].

Усе вищезазначене створює оптимальне підґрунтя для залучення дітей молодшого шкільного віку до засвоєння цінностей, які в подальшому слугуватимуть орієнтирами в суспільному житті й розвитку особистості.

На сучасному етапі розвитку суспільства одним із найважливіших напрямів особистісного розвитку школяра визнано його орієнтування на загальнолюдські цінності. Такий вибір не випадковий, оскільки дитина — це насамперед житель планети, член світового співтовариства, тобто вона повинна володіти усіма тими цінностями, які притаманні людині незалежно від її расової, етнічної, політичної чи релігійної приналежності, установок у сім'ї тощо. Загальнолюдські цінності мають свої пріоритети: самоцінність людини і людського життя, здоров'я, сім'я, природа, праця, наука, освіта, естетика, моральні цінності (чесність, порядність, доброта, почуття власної гідності тощо). Доповнюють зазначений перелік такі цінності: любов, діти, щастя, воля, рівність, справедливість, мир, а також певні якості особистості: честь, співчуття, милосердя, гуманність, миролюбність, взаємодопомога [6, с. 151].

Логіка нашої статі вимагає звернення до сутності поняття вільної та відкритої культури. Серед понад п'ятисот визначень культури, які існують на даний момент, для нашого дослідження найважливішими є наступні:

1) увесь, за винятком природи, мовно та символічно відтворений і “репрезентований” (штучний, позаприродний) світ, що охоплює різноманітність видів, засобів і результатів активної творчої діяльності людини, спрямованої на освоєння, пізнання і зміну навколишньої реальності та самої себе [7, с. 566];

2) узагальнений спосіб життя, створений людською спільнотою, який передається з покоління до покоління і служить подальшому прогресу людства [8, с. 152];

3) ціннісні надбання, створені людством у процесі його історичного розвитку, а також процес їх засвоєння і створення нових цінностей для людини і людства [Там само].

На етапі виникнення людська культура не могла бути закритою в принципі, адже виживання людини залежало від спільних зусиль соціуму: кожен член первісної спільноти вносив свій посильний внесок у розширення та поглиблення знань про навколишній світ і те, як із ним взаємодіяти. Проте схильність людини, як і багатьох інших видів вищих тварин, до марновірства (Б. Ф. Скіннер, 1948) створила передумови для використання цієї особливості в інтересах певних осіб, здатних впливати на свідомість оточуючих. Це обмежене коло осіб сприймалось як наділене особливими надприродними силами, що зумовило надання їм значно більшого обсягу прав та привілеїв, навіть якщо це шкодило інтересам решти. Так виникла політична та релігійна влада. Як наслідок, доволі значна частина культури була спрямована на обслуговування цього панівного прошарку суспільства, освяченого тогочасними міфами й віруваннями. Комплексу прав, що складають сучасну інтелектуальну власність, авторське й патентне право, в теперішньому вигляді не існувало. Замість виключного права на публікацію певної книги можна спостерігати розвиток монополій на друк книг взагалі, замість патенту на використання певного винаходу — розподілені між цехами права на заняття ремеслами як такими.

Розвиток суспільства призвів до значного скорочення монополій та правового врегулювання відносин між авторами та видавцями з одного боку, та широким громадянським загалом — з іншого. Першим в історії офіційним документом, який визначав та охороняв права авторів і видавців, став Статут королеви Анни, ухвалений в Англії 1709 р. Він вперше в історії обмежив авторське право певним строком: так, строк дії авторського права на твори, опубліковані після набрання сили Статутом, обмежувався 14 роками. Якщо на час закінчення зазначеного терміну автор був живим, він міг поновити це право на додатковий 14-річний строк. Авторське право на твори, опубліковані до набуття Статутом чинності, визначалося строком у 21 рік без права його поновлення.

Метою прийняття Статуту, як зазначалося в тексті самого документу, було “сприяти прогресу науки та корисних мистецтв”. Статут запобігав монополії на продаж книг та встановлював інститут публічного надбання шляхом обмеження терміну дії авторського права та позбавлення власника авторського права можливості контролювати використання свого твору після того, як цей твір куплено. Крім того, цей документ значно полегшив доступ публіки до літератури: якщо особа вважала, що продаж книги здійснюється за занадто високою ціною, вона мала право подати скаргу на ім’я громадського представника з проханням про зниження ціни на певну книгу. Введення такого положення є свідченням того, що розробники проекту Статуту дійсно переслідували мету задовольнити інтереси суспільства. На жаль, завдяки лобіюванню компаніями-монополістами змін до законодавства, термін захисту авторських і суміжних прав, зокрема, у США було продовжено: у 1931 р. — до 42 років, у 1989 р. (за Бернською конвенцією) — не менш ніж на все життя автора + 50 років з моменту його смерті, у 1976 р. — до 75 років з моменту смерті автора (для корпоративних авторських творів), у 1998 р. — до смерті автора + 70 років після смерті, а щодо корпоративних творів — до смерті останнього з авторів + 95 років [9].

Таким чином, враховуючи всі чинні закони щодо охорони авторських прав, усі твори, опубліковані до 1 січня 1978 року, стануть суспільним надбанням не раніше 2047 р., решта — ще пізніше. Крім того, прагнучи обмежити несанкціоноване використання й поширення творів, компанії-монополісти запроваджують агресивні заходи, що, зрештою, ставить під загрозу не лише існування сучасного інформаційного суспільства, але й права людини, зокрема, на захист від втручання в особисте життя й посягання на недоторканність житла, тайну кореспонденції тощо [9].

Термін “Вільна культура” (англ. free culture) вперше вжито в 2003 році під час Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства [10]. Пізніше, у 2004 році, його використав Лоуренс Лессіг (англ. Lawrence Lessig), професор права в Стенфордському університеті, США, як назву своєї книги, що надихнула багатьох людей долучитися до розвитку вільної культури як суспільного явища. В англійській мові існує лінгвістична неоднозначність щодо слова free, яке може вживатися як у значенні “безкоштовний”, так і в значенні “вільний”, наприклад, “free market” — це не ринок, на якому всі товари безкоштовні, а ринок, вільний від штучних зовнішніх обмежень.

Рух на підтримку вільної культури ґрунтується на інших суспільних рухах: на підтримку вільного програмного забезпечення (англ. free software), започаткованому Річардом Столменом (англ. Richard M. Stallman) в 1983 році, та на підтримку програмного забезпечення з відкритим початковим кодом (англ. open-source software), заснованому Брюсом Перенсом (англ. Bruce Perens) та Еріком Реймондом (англ. Eric S. Raymond) в лютому 1998 року.

В контексті нашої роботи, зазначимо, що у понятті “вільної та відкритої культури”, яким послуговуватимемось надалі, визначення “вільний” і “відкритий” у об’єднанні у спільну конструкцію як тотожні та такі, що взаємно доповнюються одне одним.

Від зазначених вище суспільних явищ рух на підтримку вільної та відкритої культури запозичив визначення “чотирьох свобод”, які Р. Столмен розміщує, починаючи відлік з нуля, відповідно до традицій, прийнятих у середовищі людей, будь-яким чином пов’язаних з інформатикою та інформаційно-комунікаційними технологіями:

0) свобода використовувати твір із будь-якою метою, та насолоджуватися перевагами використання;

1) свобода вивчати й застосовувати інформацію, отриману в результаті дослідження твору;

2) свобода поширювати копії твору шляхом продажу, обміну або безкоштовного розповсюдження;

3) свобода поширювати похідні, модифіковані версії твору[11].

Як ми можемо бачити, принципи, за якими існує вільне та відкрите програмне забезпечення, поширюються в середовищі вільної та відкритої культури на продукти творчої діяльності взагалі — тексти, графіку, аудіозаписи, відеозаписи, мультимедійні продукти тощо. Фактично, вільна та відкрита культура виникла як альтернатива, з одного боку, середовищу цензури і обмежень, з іншого — практиці свідомого несанкціонованого використання “закритих” творів (які неможливо використовувати, поширювати та змінювати, не порушуючи при цьому законодавства). В юридичній площині вільна та відкрита культура оперує поняттям “copyleft” (копілефт, або “авторське ліво”) — тобто, метод застосування юридичних механізмів копірайту (законодавства про авторське право і суміжні права) в такий спосіб, щоб захистити вільне поширення і вдосконалення оригінального твору, та забезпечити, щоб похідні твори також були вільними. Термін утворено на основі гри слів: у англійській мові right означає і “право” в юридичному сенсі, і “правий” в ідеологічному. Таким чином, “copyleft” підкреслює використання авторського права для розширення й захисту прав і свобод кінцевого споживача (інформаційний лібералізм), у той час як “copyright”

переосмислюється як обмеження прав і свобод споживача при застосуванні традиційних норм законодавства про авторське право й суміжні права (інформаційній консерватизм) [12].

Оскільки вільні та відкриті твори так само ґрунтуються на законодавстві про авторське право, цілком природним є те, що вони супроводжуються ліцензіями на використання, які захищають права і свободи кінцевого споживача, явним чином забороняючи: дискримінацію щодо осіб або груп, дискримінацію щодо галузі застосування, звуження прав і свобод користувача вільного та відкритого твору. Отже, залучення особи до вільної та відкритої культури, в якості найпершого джерела ціннісних орієнтирів виступають вільні ліцензії, що є юридично зобов'язуючими документами. Вони повідомляють людині про її права й свободи не лише як споживача, але й як потенційного співавтора вільного твору, та заохочують поширення й модифікацію вільних творів як звичну, повсякденну практику. Базовими цінностями, на захист яких вони спрямовані, є свобода слова, творчості й самовираження.

Навколо кожного вільного твору природним шляхом формується спільнота людей, які користуються твором та мають бажання його вдосконалити. Для цього не обов'язково володіти навичками програмування, головною вимогою є небайдужість. Надсилаючи авторові (авторам) вільного твору листи з коментарями, зауваженнями або пропозиціями, користувач звертає увагу автора на аспекти, які не були помічені під час розробки. Залежно від способу зв'язку, користувачеві зазвичай рекомендують послуговуватись у спілкуванні правилами мережевого етикету, або "нетікету" (англ. Netiquette, від net — мережа, та etiquette — етикет) [12].

Дотримання цих вимог свідчить про таку базову цінність, як повага до співрозмовника. Навпаки, систематичне нехтування правилами спілкування в мережі може призвести навіть до виключення з тієї чи іншої спільноти. Нарешті, масштабні спільноти (які, зазвичай, створюються

навколо великого за обсягом твору — це може бути операційна система, мова програмування, онлайн-енциклопедія тощо) домовляються про застосування так званого “кодексу поведінки”.

З огляду на те, що такі спільноти об’єднують безліч людей різного походження, статусу і вподобань, кодекси поведінки спрямовані на закріплення в спільноті толерантного ставлення до інших учасників незалежно від їхнього гендерного самовизначення, сексуальної орієнтації, розумових та фізичних можливостей, етнічної належності, соціально-економічного статусу, ставлення та належності до певної релігійної або політичної структури тощо [13].

Основні незмінні цінності вільної та відкритої культури можна узагальнити наступним чином:

- інклюзивність, що характеризується відсутністю дискримінації та зниженням вхідного бар’єру;
- прозорість, що виявляється у можливості побачити зсередини, як все працює;
- узгоджені правила;
- пристосованість до створення реміксів і взаємність, яка полягає у визнанні того, що все знання будується на минулому, і що для того, щоб якнайшвидше створювати новації, ми потребуємо свободи адаптувати найрізноманітніші ресурси [14].

Аналізуючи сучасний стан виховання молодших школярів в Україні, ми можемо спостерігати певну тенденцію до культурної самоізоляції українців за етнічною ознакою: “Пііти всіх земель говорять все до світу, // А наші все до себе гомонять.” (Л. Костенко). Певною мірою це пов’язано з тим, що, зосередившись на обстоюванні власної ідентичності, українці були обмежені в ресурсах щодо створення культурних об’єктів світового значення. Серед так званих “цінностей”, які поширюються в українському суспільстві державною владою, особливу тривогу викликають такі (за О. І. Вишневським): самопожертва в боротьбі за свободу нації та прагнення

побудувати “справедливий державний устрій”. Оскільки будь-яка держава тримається примусом, вона є системою пригнічення людини. Яскравою ілюстрацією цієї думки є численні приклади втручання авторитарних держав (США, Китай, Єгипет тощо) у функціонування Інтернету як глобального інформаційного середовища, що нерідко супроводжувалися і супроводжуються порушенням прав людини. Водночас, як зазначав ще П. Кропоткін, усередині людських спільнот, незалежно від держави і навіть усупереч їй, утримуються приязнь, взаємодопомога, співчутливість. Ми поділяємо думку П. Кропоткіна про те, що у суспільстві майбутнього держава не потрібна. Воно буде регулюватися безпосередніми моральними стосунками між людьми [15, с. 162].

Подібні думки знаходимо у педагогічно-філософських працях І. П. Підласого: “Синтезуючи світові моделі, можна зробити висновок, що майбутнє ідеальне суспільство має жити за принципами:

- відкритості (новим ідеям, досвідові);
- мобільності (готовності до постійних і безперервних соціальних змін);
- толерантності (розуміння різноманітності поглядів, думок, оцінок, поведінки й установок, терплячого до них ставлення);
- свободи (готовності дати людям свободу у відстоюванні своїх поглядів);
- інформативності (вільно отримувати й поширювати інформацію);
- вільної орієнтації (виборі перспектив власного розвитку);
- впливовості (упевненості, що людина може впливати на своє оточення);
- плановості (орієнтація на планування і здійснення намічених планів);
- довіри (до оточуючих людей, уряду);
- захищеності (впевненості: на закони можна покластися)...” [16, с. 88–89].

Аналіз навчальних програм свідчить про те, що принципова можливість керуватися в освітніх закладах ціннісними орієнтирами вільної та відкритої культури існує. Водночас, більшість підручників та методичних посібників містить доволі незначну, а інколи й хибну, інформацію про ті чи інші аспекти вільної та відкритої культури. Доволі цінними є нещодавні методичні розробки щодо впровадження інклюзивної освіти, проте публікації на кшталт “Формування статево-рольової поведінки” свідчать про низький рівень толерантності суспільства до гендерного самовизначення особи та/або про наявність стереотипів (інколи закріплених у мові та мовленні) щодо того, людина якої статі має виконувати ту чи іншу роботу.

Відкритість організаційної структури освітніх закладів також викликає питання. Централізоване підпорядкування значно ускладнює горизонтальні зв'язки та обмін досвідом. Більш продуктивною, на нашу думку, є модель школи як громадського “акціонерного товариства” в тому сенсі, що освітній заклад має взаємодіяти з громадою, потреби якої він обслуговує, та звітувати, в першу чергу, перед нею, а не “високим керівництвом”. Використання відкритих стандартів також є проблемою. Не в останню чергу через мінімальні державні обмеження для діяльності монополій виробників “закритої” продукції, а також завдяки стимулюванню такими виробниками використання подібної продукції (наприклад, шляхом надання спеціальних “освітніх” ліцензій за зниженою ціною [17,18]), заклади, підприємства і установи в Україні переважно не виявляють високої зацікавленості щодо вільних та відкритих продуктів.

На превеликий жаль, мусимо констатувати, що вільних та відкритих україномовних матеріалів, придатних для використання в освітньому процесі, майже не існує. Намагаючись використати передовий педагогічний досвід, викладений в “закритих” літературних, аудіовізуальних, інтерактивних джерелах тощо, науковці та вчителі змушені фактично порушувати норми законодавства про авторські та

суміжні права, або відмовитись від використання цих матеріалів до того часу, поки вони стануть суспільним надбанням.

Сучасні навчальні програми видаються сприятливими щодо можливості керуватися в освітніх закладах ціннісними орієнтирами вільної та відкритої культури, чого не можна сказати про більшість проаналізованих підручників та методичних посібників. Рівень толерантності суспільства залишається низьким, дещо зростаючи лише в питанні інклюзивної освіти людей з інвалідністю. Централізованість організаційної структури та підпорядкування освітніх закладів значно ускладнює горизонтальні зв'язки та обмін досвідом. Спостерігаються проблеми у затвердженні та використанні відкритих стандартів, що призводить до практично повної відсутності вільних та відкритих україномовних матеріалів, придатних для використання в освітньому процесі.

Прагнучи змінити ситуацію, що склалася, ми розуміємо, що самими лише закликами до змін тривалих результатів досягти неможливо. Саме тому ми пропонуємо розглянути кілька активних громадянських спільнот, щоб скористатися їхнім прикладом і підтримкою у формуванні ціннісних орієнтирів суспільства в цілому, а відтак — опосередковано — й молодших школярів.

WikiHouse [19] — це відкритий проект, створений архітекторами, дизайнерами, інженерами, винахідниками, виробниками та будівельниками, які співпрацюють з метою розробки, цитуємо: “найкращих, найпростіших, найбільш стійких, високоефективних будівельних технологій, які кожен може використовувати й покращувати”.

Принципи, якими послуговується спільнота:

- Діліться з усім світом, виробляйте на місцях. Набагато легше надсилати рецепти, ніж торти й тістечка.
- Знижуйте вхідний поріг для розробок. Знижуйте бар'єри часу, вартості, вмінь, енергії та ресурсів на кожному етапі.

- Відкриті стандарти.
- Безпека для людини. Прагніть зберегти і збільшити безпеку, здоров'я і благополуччя (фізичне й психічне) всіх учасників на кожному етапі.
- Модульність. Розробляйте забезпечення, яке є надійним і гнучким, щоб елементи незалежно один від одного можна було замінити або вдосконалити.
- Нова “нормальність”. Уникайте дизайну, який сприйматиметься як авангардний, як вітрина, або виключно для багатих чи бідних. Розробляйте дизайн, який стане новою нормою: продукти, які більшість людей вважатиме бажаними й доступними. Такі ж прекрасні, як Apple, такі ж відкриті, як Linux.
- Будьте розумно ледачими (дослівно: “лінуйтеся, як лисиця”). Не намагайтеся знову й знову винаходити колесо. Візьміть те, що вже працює, скопіюйте, адаптуйте, зробіть посилання на джерело і знову поділіться.
- Відкриті матеріали. Створюйте дизайн, орієнтуючись на дешеві, розповсюджені у надлишку, стандартизовані, стійкі та, в ідеалі, перероблювані.
- Захист від помилок. Зробіть помилку неможливою або неважливою. Японці називають це “захист від дурня”.
- Наділіть користувачів суперсилою. Забезпечте якомога більше влади кінцевим споживачам, від питань закупівлі до недоторканності приватного життя до забезпечення електрикою. Дизайн-схемою є демократія.

Проект було започатковано влітку 2011 року. Після отримання грошової винагороди на конференції TEDGlobal у червні 2012 р., проект інвестував призові кошти у партнерство з проектом мобілізації бразилійської молоді Dharma та агенцією з аналітики BrazilIntel, щоб побудувати вікі-будинки у найбільш бідних фавелах Ріо-де-Жанейро. Метою партнерства є створення майстерні, де спільнота зможе спільно

використовувати один деревообробний верстат з числовим програмним керуванням, одночасно дозволяючи та заохочуючи учасників спільноти розвивати власні навички дизайну та будівництва. Команда WikiHouse планує створити подібні майстерні в інших недостатньо розвинених спільнотах по всьому світу. Також планується використовувати вікі-будинки для тимчасового відселення мешканців у країнах, що потерпають від землетрусів — зокрема, Гаїті, Японії та Новій Зеландії [20]. Незважаючи на те, що система, на якій ґрунтуються вікі-будинки, задовольняє — інколи навіть зі значними перевагами — вимоги для будівництва у багатьох юрисдикціях, для зведення будинка за цією технологією все одно необхідно затвердити план будівництва та отримати необхідні сертифікати й дозволи. На жаль, в Україні узгодження забудови — одна з традиційних причин регулярних корупційних скандалів, проте, за умови цілеспрямованого реформування законодавства на користь вільних та відкритих проектів на місцях, вікі-будинки мають право на існування як практична демонстрація вільної та відкритої культури широкому загалу, а залучення молодших школярів до їх дослідження та створення власних учнівських проектів на основі цієї інфраструктури матиме беззаперечне виховне значення.

Відкрите забезпечення курсів Массачусетського технологічного інституту (MIT OpenCourseWare, або, скорочено, MIT OCW) — це ініціатива Массачусетського технологічного інституту (MIT) викласти всі освітні матеріали власних курсів для здобувачів наукового ступеня та післядипломної освіти онлайн, у вільний та відкритий доступ для будь-кого будь-де. Станом на грудень 2015 року, більш ніж 2300 курсів були доступні онлайн. Хоча деякі з них обмежувалися переліками для хронологічного читання та темами для обговорень, для більшості були доступні завдання для домашнього опрацювання та екзамени (часто — з відповідями), а також конспекти лекцій. Деякі курси також включали інтерактивні демонстрації, повні тексти підручників, написаних

професорами MIT, та потокові відео лекції. Концепція MIT OpenCourseWare виникла під час засідання ради MIT з питань технології освіти, скликаного ректором MIT Робертом Брауном у 1999 році з метою визначити, як MIT слід позиціонувати себе в галузі дистанційної та електронної освіти. Ініціативу MIT OpenCourseWare було тоді розпочато для того, щоб представити нову модель поширення знань і співпраці між студентами та науковцями всього світу, а також зробити внесок у розвиток спільного інтелектуального надбання. У вересні 2002 р. для широкого загалу було відкрито пілотний експериментальний сайт MIT OpenCourseWare, на якому було розміщено 32 курси. До вересня 2004 р. 900 курсів MIT були доступні онлайн. У 2007 р. MIT було представлено сайт “Найголовніше для старших класів” (англ. Highlights for High School), який індексує ресурси OCW, придатні для застосування у навчанні старшокласників з біології, хімії, математичного аналізу та фізики з метою підтримки STEMосвіти в США на рівні середньої школи. Пояснюючи причини створення проекту, його ініціатори відзначали, що OCW продемонструє навчальну програму інституту, вплине на викладання в інших навчальних закладах, і покаже, що MIT ставить знання вище за фінансову вигоду. Рішення зробити проект некомерційним дозволило отримати гранти благодійних фондів [21]. Адміністрація й викладачі MIT підкреслюють, що OCW — не програма дистанційного навчання в інституті, а лише статичне представлення того, як певний предмет викладався у певний період.

Безпосередньо для самоосвіти призначені курси OCW Scholar, які, на відміну від решти, є більш повними та знижують необхідність звернення до 30 підручників, а матеріали в них розташовуються в логічній послідовності. У січні 2011 року було опубліковано п’ять таких курсів [22].

Незважаючи на те, що проекти WikiHouse та OCW безпосередньо не пов’язані з навчанням і вихованням дітей молодшого шкільного віку, на нашу думку, вони є доволі яскравим прикладом пошуку компромісу між

ієрархічною моделлю організації закладу освіти та спонтанною динамічною структурою вільної та відкритої спільноти. Ми переконані, що вони можуть стати зразком взаємодії між науковцями й освітянами, які бажали б поділитися своїми авторськими розробками зі світом. Серед можливих шляхів для вдосконалення проекту ми рекомендуємо: перехід на платформу колективної розробки проектів; поширення текстових та ілюстративних матеріалів у вільних та відкритих форматах, які дозволяють редагування; розширення чисельності проектів шляхом просвітницької діяльності серед громадян тощо.

Рух прихильників сучасної школи — це спільнота вчителів, залучених до освітньої та громадської діяльності, яка ґрунтується на працях французького педагога-новатора Селестена Френе, його дружини Еліз та їхніх послідовників. У той час, як у французькій школі панував книжно-вербальний метод із заучуванням напам'ять, імітацією мови вчителя і виконанням одноманітних вправ, С. Френе вводить так звані «вільні тексти». Це – короткі твори, в яких учні розповідають про себе, свою родину, друзів, набутий досвід, прогулянки, екскурсії, плани на майбутнє. Для дітей «вільні тексти» були засобом самовираження, для вчителя – засобом вивчення особистості учня, його інтересів, взаємостосунків з іншими учнями і середовищем. С. Френе працював з вихованцями за таким алгоритмом: діти писали вільні тексти, кращі з них відбиралися учителем, учні їх доповнювали і набирали на друкарському станку, а потім підшивали у спеціальні зошити і використовували як навчально-методичні матеріали. Річ у тім, що С. Френе був принципово проти використання підручників у початковій школі, мотивуючи це тим, що: підручники виключають можливість індивідуалізації навчання; нав'язують дітям невласливу їм дорослу логіку; гальмують розвиток дитячої самостійності і незалежного мислення. С. Френе дав змогу самореалізації і самовираження тисячам дітей у віддалених регіонах Франції шляхом реалізації технік «шкільна друкарня», «вільні тексти» і «міжшкільне листування». Таке

спілкування учнів і вчителів з різних шкіл, різних країн було провісником Інтернету, який пов'язує сьогодні освітянську спільноту усього світу. Метою педагогічної діяльності С. Френе було не пристосування дитини до того соціально-культурного середовища, з якого вона походить, а навпаки, виховання носіїв нових ідей і культури, здатних змінити середовище на краще.

Особливості методики С.Френе, впроваджені з початку 1920-х років, більш ніж на 70 років випередили розвиток руху на підтримку вільної та відкритої культури. Так, одним із провідних методів навчання в шкільному колективі був метод проектів. Група учнів вибудовувала колективні проекти, які обговорювалися, приймалися, вивішувалися на стінах (це могли бути будь-які, навіть найфантастичніші плани). Педагог міг втрутитися лише тоді, коли ці проекти порушували свободу інших. Тож не дивно, що, за даними Світової електронної бібліотеки, майже 20 000 учителів є послідовниками С. Френе, 100 громадських шкіл працюють за його методикою й майже 500 шкіл частково використовують його методи навчання й виховання [23, с. 112].

Безсумнівно, що за сучасних умов розвитку освіти не йдеться про автоматичне накладання перерахованих технік на освітній процес. Йдеться про переосмислення ідей вільної та відкритої культури і використання їх потенціалу з урахуванням сучасного стану розвитку освіти й освітніх технологій.

Висновки. Сучасні зміни в різних сферах суспільства мають тісний зв'язок зі змінами у ціннісних орієнтирах особистості. Від ієрархії цінностей залежить вектор спрямованості діяльності людини. Знайомство з величезним потенціалом ідей вільної та відкритої культури сприяє усвідомленню власної, особистісно обґрунтованої життєвої позиції кожного школяра, а впровадження цих ідей в освітній процес початкової школи допоможе школярам усвідомити цінність людської особистості,

сформувати повагу, подолати упередженість, усунути фізичні та культурні бар'єри у спілкуванні за умови активної участі самої особистості.

Список використаних джерел:

1. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі: навч.-метод. посібник / Т.О. Піроженко, Л.І. Соловйова та ін. — К.: ВД “Слово”, 2016. — 248 с.
2. Сухомлинська О. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи / О.Сухомлинська. // Шлях освіти. — 1996. — № 1. — С. 25.
3. Гусинский Э.Н. Построение теории образования на основе междисциплинарного системного подхода / Э.Н. Гусинский. — М.: Школа, 1994. — 184 с.
4. Казанжи І.В. Теорія і методика виховної роботи в школі І ступеня: навч. посібник / І.В. Казанжи. — К.: ВД “Слово”, 2014. — 296 с.
5. Гриценко І.В. Педагогічні умови становлення духовно-моральної особистості студента в освітньому процесі // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: [зб. наук. праць / ред О.І. Безлюдний]. — Умань: ФОП Жовтий О.О., 2015. — Вип. 53. — 434 с. — С. 215-222.
6. Кодлюк Я.П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті: Підруч. для магістрантів та студ. пед. ф-тів. / Я.П. Кодлюк. — К.: Інформаційно-аналітична агенція "Наш час", 2006. — 368 с.
7. Філософія: посібник для студентів вищих навчальних закладів / Є.М. Причепій, А.М. Черній, В.Д. Гвоздецький, Л.А. Чекаль. — К.: Вид. центр “Академія”, 2001. — 576 с.
8. Гісем О.В. Людина і світ. У схемах, таблицях і коментарях. 2-е видання / О.В. Гісем, О.О. Мартинюк. — Кам'янець-Подільський: Абетка, 2009. — 192 с.
9. Загальна декларація прав людини, прийнята резолюцією 217 А (III) від 10 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН [Електронний ресурс] — URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015

10. Матеріали всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства [Електронний ресурс] — URL: <http://muguet.com/www.wsispct.org/pct-events.html>
11. Wikipedia: Zero-based numbering (англ.) [Електронний ресурс] — URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Zero-based_numbering
12. RFC 1855: Netiquette Guidelines (англ.) [Електронний ресурс] — URL: <https://tools.ietf.org/html/rfc1855>
13. Dreamwidth Diversity Statement (англ.) [Електронний ресурс] — URL: <https://www.dreamwidth.org/legal/diversity>
14. Citizen Code of Conduct (англ.) [Електронний ресурс] — URL: <http://citizencodeofconduct.org/>
15. Мовчан В.С. Етика: відповіді на питання екзаменаційних білетів: навч. посіб. / В.С. Мовчан. — К.: Знання, 2012. — 431 с. — (Систематизуємо знання).
16. Підласий І.П. Виховання замовляли? / І.П. Підласий. — Х.: Вид. група “Основа”, 2012. — 112с. — (Бібліотека журналу “Управління школою”; Вип. 02 (110)).
17. Apple Education Pricing and Discounts (англ.) [Електронний ресурс] — URL: <https://www.apple.com/us-hed/shop>
18. Microsoft: Пропозиції для освіти [Електронний ресурс] — URL: <https://www.microsoft.com/uk-ua/education/buy-license/overview-of-how-to-buy/default.aspx>
19. WikiHouse (англ.) [Електронний ресурс] — URL: <https://wikihouse.cc>
20. Isaacson, B. WikiHouse Democratizes Design For Inexpensive, Easily Built Homes / Betsy Isaacson // Huffington Post (англ.) [Електронний ресурс] — URL: http://www.huffingtonpost.com/2013/03/01/wikihousedesign-inexpensive-homes_n_2790860.html
22. MIT OpenCourseWare [Електронний ресурс] — URL: <https://ocw.mit.edu/index.htm>

23. FAQ: OCW Scholar (англ.) [Електронний ресурс] — URL: <http://ocw.mit.edu/help/faq-ocw-scholar/>

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Tsinnisni oriiantatsii dytyny u dorosloму sviti: navch.-metod. posibnyk / T.O. Pirozhenko, L.I. Soloviova ta in. — K.: VD “Slovo”, 2016. — 248 s.
2. Sukhomlynska O. Suchasni tsinnosti u vykhovanni: problemy, perspektyvy / O.Sukhomlynska. // Shliakh osvity. — 1996. — № 1. — S. 25.
3. Husynskiyi Э.Н. Postroyeniye teoryy obrazovaniya na osnove mezhdystsyplynarnoho systemnoho podkhoda / Э.Н. Husynskiyi. — M.: Shkola, 1994. — 184 s.
4. Kazanzhy I.V. Teoriia i metodyka vykhovnoi roboty v shkoli I stupenia: navch. posibnyk / I.V. Kazanzhy. — K.: VD “Slovo”, 2014. — 296 s.
5. Hrytsenko I.V. Pedahohichni umovy stanovlenniia dukhovno-moralnoi osobystosti studenta v osvitnomu protsesi // Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly: [zb. nauk. prats / red O.I. Bezliudnyi]. — Uman: FOP Zhovtyi O.O., 2015. — Vyp. 53. — 434 s. — S. 215-222.
6. Kodliuk Ya.P. Teoriia i praktyka pidruchnykotvorennia v pochatkovii osviti: Pidruch. dlia mahistrantiv ta stud. ped. f-tiv. / Ya.P. Kodliuk. — K.: Informatsiino-analitychna ahentsiia "Nash chas", 2006. — 368 s.
7. Filosofiia: posibnyk dlia studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv / Ye.M. Prychepii, A.M. Chernii, V.D. Hvozdetskyi, L.A. Chekal. — K.: Vyd. tsentr “Akademiia”, 2001. — 576 s.
8. Hisem O.V. Liudyna i svit. U skhemakh, tablytsiakh i komentariakh. 2-e vydannia / O.V. Hisem, O.O. Martyniuk. — Kam’ianets-Podilskyi: Abetka, 2009. — 192 s.
9. Zahalna deklaratsiia prav liudyny, pryiniata rezoliutsiieiu 217 A (III) vid 10 hrudnia 1948 roku Heneralnoi Asambleieiu OON. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
10. Materialy vsesvitnoho samitu z pytan informatsiinoho suspilstva. URL: <http://muguet.com/www.wsispct.org/pct-events.html>

11. Wikipedia: Zero-based numbering (english). URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Zero-based_numbering
12. RFC 1855: Netiquette Guidelines (english). URL: <https://tools.ietf.org/html/rfc1855>
13. Dreamwidth Diversity Statement (english). URL: <https://www.dreamwidth.org/legal/diversity>
14. Citizen Code of Conduct (english). URL: <http://citizencodeofconduct.org/>
15. Movchan V.S. Etyka: vidpovidi na pytannia ekzamenatsiinykh biletiv: navch. posib. / V.S. Movchan. — K.: Znannia, 2012. — 431 s. — (Systematyzuiemo znannia).
16. Pidlasyi I.P. Vykhovannia zamovlialy? / I.P. Pidlasyi. — Kh.: Vyd. hrupa “Osnova”, 2012. — 112s. — (Biblioteka zhurnalu “Upravlinnia shkoloiu”; Vyp. 02 (110)).
17. Apple Education Pricing and Discounts (english). URL: <https://www.apple.com/us-hed/shop>
18. Microsoft: Propozytsii dlia osvity. URL: <https://www.microsoft.com/uk-ua/education/buy-license/overview-of-how-to-buy/default.aspx>
19. WikiHouse (english). URL: <https://wikihouse.cc>
20. Isaacson, B. WikiHouse Democratizes Design For Inexpensive, Easily Built Homes / Betsy Isaacson // Huffington Post (english). URL: http://www.huffingtonpost.com/2013/03/01/wikihousedesign-inexpensive-homes_n_2790860.html
22. MIT OpenCourseWare. URL: <https://ocw.mit.edu/index.htm>
23. FAQ: OCW Scholar (english). URL: <http://ocw.mit.edu/help/faq-ocw-scholar/>

FORMING VALUABLE ORIENTERS OF JUNIOR SCHOOLS BY FREE AND OPEN CULTURE

Significant changes taking place in the Ukrainian society require an immediate reaction from the educational community. The article substantiates the expediency of purposeful use in the educational work of ideas and principles

of free and open culture, which will allow to create such a system of educational activity, which will use more modern methods, techniques and forms of interaction between teachers and students and will promote the mental, emotional and moral and ethical development of junior pupils. , formation of their active life position, the basis of general and informational culture, interest in creativity, ability to work productively.

Despite the existence of individual works, which analyzed the current state of education of junior pupils in relation to the needs of the global information society, the authors consider it necessary to explore the ideological basis of social movements and public organizations supporting a free and open culture; guided by the psychological and pedagogical features of elementary school students, to adapt the ideological principles of free and open culture for their use in the educational process.

The existing centralization of the organizational structure and subordination of educational institutions greatly complicates the horizontal links and the exchange of experience. There are problems in the approval and use of open standards, which leads to the almost complete absence of free and open Ukrainian-language materials suitable for use in the educational process. In an effort to change the situation, we propose to consider several active civic communities in order to take advantage of their example and support in shaping the values of society as a whole, and therefore indirectly - and younger schoolchildren.

Key words: value orientations, junior schoolboy, free and open culture.

ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТИРОВ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ СВОБОДНОЙ И ОТКРЫТОЙ КУЛЬТУРЫ

Значительные изменения, происходящие в украинском обществе, требуют немедленной реакции со стороны образовательного сообщества. В статье обосновывается целесообразность целенаправленного использования в воспитательной работе идей и принципов свободной и

открытой культуры. Это позволит создать такую систему образовательной деятельности, которая будет использовать более современные методы, приемы и формы взаимодействия учителя с учениками и способствовать умственному, эмоциональному и морально-нравственному развитию младших школьников, формированию их активной жизненной позиции, основ общей и информационной культуры, интереса к творчеству, умение продуктивно сотрудничать.

Несмотря на наличие отдельных работ, в которых анализируется современное состояние воспитания младших школьников в соответствии с потребностями глобального информационного общества, авторы считают необходимым исследовать идейную основу общественных движений и общественных организаций, выступающих в поддержку свободной и открытой культуры. Руководствуясь психолого-педагогическими особенностями учащихся начальной школы, адаптировать идейные основы свободной и открытой культуры для использования в образовательном процессе.

Существующая централизованность организационной структуры и подчинения образовательных учреждений значительно усложняет горизонтальные связи и обмен опытом. Наблюдаются проблемы в утверждении и использовании открытых стандартов, что приводит к практически полному отсутствию свободных и открытых русскоязычных материалов, пригодных для использования в образовательном процессе. Стремясь изменить ситуацию, мы предлагаем рассмотреть несколько активных гражданских сообществ, чтобы воспользоваться их примером и поддержкой в формировании ценностных ориентиров общества в целом, а следовательно - опосредованно - и младших школьников.

Ключевые слова: ценностные ориентиры, младший школьник, свободная и открытая культура.